

БОЖХОНА ТЎЛОВЛАРИ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Гаффаров Шухрат Насриевич -
Фискал институти мустақил изланувчиси

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/a56

Аннотация. Мақолада мамлакатимизда олиб борилаётган солиқ ва божхона ислохотлари натижасида божхона тўловлари маъмуриятчилигини такомиллаштириш масалалари ёритилган. Божхона тўловлари механизмини рақамлаштириш бўйича таклифлар берилган.

Калит сўзлар: бож, божхона йиғими, божхона тўловлари, божхона қиймати, божхона таърифи, солиқ, қўшилган қиймат солиғи.

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМА УПЛАТЫ ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ

Гаффаров Шухрат Насриевич -
Независимый исследователь Фискального института

Аннотация. В статье освещены вопросы совершенствования администрирования таможенных платежей в результате налоговой и таможенной реформы, проводимой в нашей стране. Внесены предложения по цифровизации механизма таможенных платежей.

Ключевые слова: пошлина, таможенная пошлина, таможенные сборы, таможенная стоимость, таможенный тариф, налог, налог на добавленную стоимость.

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE MECHANISM FOR PAYING CUSTOMS DUTIES

Gafforov Shukhrat Nasrievich -
Independent researcher Fiscal Institute

Abstract. As a result of the tax and customs reforms carried out in our country, the issues of improving the administration of customs payments are covered in the article. Proposals for digitalization of the customs payment mechanism have been made.

Key words: duty, customs duty, customs fees, customs value, customs tariff, tax, value added tax.

Кириш. Мамлакатимиз солиқ тизимида билвосита солиқлар тушумида божхона тўловлари иқтисодий ва ижтимоий аҳамиятга эга. Божхона тўловлари орқали мамлакатнинг ташқи иқтисодий алоқалари тартибга солинади. Шунингдек, мамлакатни турли иқтисодий хавфлардан ҳимоя қилади. Жаҳон савдо ташкилоти, жаҳон божхона ташкилоти ва бошқа халқаро ташкилотларнинг стандартлари ва тавсияларини миллий қонунчиликка имплементация қилиш борасида амалга оширилаётган ишлар божхона маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва божхона тартиб-таомилларини содалаштиришни талаб этади.

Бу соҳадаги ислохотларни амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 июндаги “Божхона маъмуриятчилигини ислоҳ этиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида” ги ПФ-6005-сонли фармони қабул қилинди[1]. Унда “2020-2023 йилларда божхона маъмуриятчилигини ислоҳ қилиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорли-

гини ошириш концепцияси” қабул қилиниб, рақамли иқтисодиёт доирасида замонавий ва илғор ахборот-коммуникация технологияларини божхона соҳасига жорий этиш орқали божхона органлари фаолияти шаффофлиги ҳамда самарадорлигини таъминлаш асосий вазифалардан бири этиб белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти 2023 йил 14 апрель куни Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш жараёнлари ва истиқболларига оид тақдимот билан танишди ва бу борада ўзининг фикрларини билдирди. Маълумки, Жаҳон савдо ташкилоти давлатлараро кўп томонлама савдо тизимини мувофиқлаштириб турувчи нуфузли халқаро тузилмадир. Дунё савдосининг 95 фоизи унга аъзо 164 та мамлакат ҳиссасига тўғри келади.

Ташкилотнинг асосий вазифаси эркин ва шаффоф савдо муносабатларини тартибга солиш ва уни кенгайтириш орқали аъзо мамлакатлар барқарор тараққиётини таъминлаш ва инсонлар турмушини яхшилаш ҳисобланади. Бу Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар мақсадига тўлиқ мос келади.

Илгари мамлакатимиз экспортнинг ярми пахта толасига тўғри келарди. Унинг экспортидан тўлиқ воз кечилгандан кейин, тайёр кийим-кечак экспорти 4 баравар кўпайди. Ўтган йил натижаларига кўра, тўқимачилик маҳсулотлари экспорти 3 миллиард 300 минг долларни ташкил этди. 2021 йилда Ўзбекистон GSP+ тизимига кўшилгани натижасида Европа бозорига тайёр маҳсулот экспорти 1,5 баравар ошди.

Ташқи савдода тайёр маҳсулот экспортини кўпайтиришда Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш янада кенг имкониятлар очади. Шу боис Ўзбекистон 2019 йилдан бу халқаро тузилмага аъзолик жараёнини янгидан бошлаган эди. Ўтган даврда бу мақсад сари дадил қадамлар кўйилди.

Йиғилишда давлатимиз раҳбари Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш шартлигини таъкидлаб, бунинг иқтисодий аҳамиятига тўхталди: “Келгуси уч йилда тайёр маҳсулот экспортини 2 баравар оширишни режа қилганмиз. Бунга эришишнинг бирдан бир йўли – Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш. Бу 164 та давлат билан адолатли савдо тизимини йўлга қўйиш ва барқарор бозорларни яратиш имконини беради”, – деди Шавкат Мирзиёев [2].

Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлишни тезлаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 2 июндаги “Ўзбекистон Республикасининг Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш жараёнини жадаллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-181-сонли қарори қабул қилинди.

Адабиётлар шарҳи. Тадқиқотнинг муаммосига бағишланган илмий ишларнинг таҳлили шуни кўрсатдики, ушбу мавзунини хорижий олимлар ва бошқалар тадқиқ этган.

Ўзбекистон энциклопедиясида (2023) божхона тўловлари қуйидагича қайд этилган: **Божхона тўловлари** — мамлакат чегараси орқали ўтказиладиган (олиб кириладиган ва чиқариладиган) товар моддий бойликлар учун тўланадиган ҳақ. Божхона тўловларининг тўлаш шартлари ва меъёрлари бож тарифларида белгиланади. Божхона тўловлари меъёри ҳар қайси давлат божхона тизими қонун-қоидаларига мувофиқ турлича бўлиши мумкин. Ўзбекистонда Божхона тўловларининг бож тўлови; қўшилган қиймат солиғи; акцизлар; божхона органлари берган лицензия учун ва лицензияни янгилаш учун йиғим; божхонани расмийлаштириш бўйича мутахассис малака аттестати учун йиғим; божхонада юкларни расмийлаштириш учун бож йиғиш; товарларни сақлаганлик учун бож йиғими; товарларни божхона назоратидан ўтказгани учун бож йиғимлари; ахборот ва маслаҳат учун тўлов; олдиндан қарор қабул қилганлиги учун тўлов; божхона аукционларида иштирок этган-

лиги учун тўлов каби турлари мавжуд. Божхона тўловларини тўлашдан қисман ёки тўла озод этиш, тариф имтиёзлари бериш ҳар бир мамлакатнинг божхона кодексига асосан амалга оширилади[3].

Е.В.Романова (2005) қуйидаги таърифни беради: “божхона тўловлари - бу божхона тўловлари, қўшилган қиймат солиғи, акцизлар, божхона тўловлари ва амалдаги божхона қонунчилигида назарда тутилган божхона ва божхона тўловларини амалга ошириш учун белгиланган тартибда божхона органлари томонидан ундириладиган Россия Федерациясининг ташқи савдо фаолиятини тарифларни тартибга солишда қўлланинадиган бошқа тўловлар”[4].

В.Г.Драганов (1998) божхона тўловларини “Россия Федерацияси божхона органлари томонидан товарларни давлат божхона чегараси орқали олиб ўтишда бевосита иштирок этувчи шахслардан ундирилиши керак бўлган пул маблағлари, шу билан бирга божхона тўловларини маълум маънода божхона даромадларига тенглаштиришни таклиф қилади”[5].

В.Г.Зозуля (2013) аксинча, “Божхона тўловлари ва солиқлар бир хил фискал хусусиятга эга бўлган ҳодисалар ва уларнинг бир-биридан ажралиши ортиқча ҳуқуқий тартибга солишга олиб келади”, деб ҳисоблайди[6].

В.Ю.Жуковец (2005) фикрича, “Божхона тўловлари деганда, товарларни божхона иттифоқининг божхона чегараси орқали олиб ўтишда божхона органларига мажбурий равишда, шахс томонидан тўланиши керак бўлган барча тўловларнинг йиғиндиси” тушунилади[7].

О.Ю.Бакаев (2005) фикрича, “Божхона тўловлари – белгиланган тартибда божхона органлари томонидан йиғиладиган ва товарларни божхона иттифоқининг божхона чегараси орқали олиб ўтишда тўланадиган солиқ ва бюджетга тушадиган солиқ ва солиқдан ташқари тушумлар вазифасини бажарадиган мажбурий тўловлар”[8].

Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодексига (2023) божхона тўловларининг таърифи берилмасада, унинг турлари келтириб ўтилган:

Товарларни божхона чегараси орқали олиб ўтишда ва ушбу Кодексда назарда тутилган бошқа ҳолларда қуйидаги божхона тўловлари тўланади:

- божхона божи;
- қўшилган қиймат солиғи;
- акциз солиғи;
- божхона йиғимлари[9].

Рус иқтисодчиси С.Ф. Сутирын америкалик тадқиқотчи Кент Джонс (2008) томонидан илгари сурилган қонуниятни келтиради: ЖСТга кираётган мамлакатнинг иқтисодиёти қанча

йирик бўлса, кириш бўйича ариза шунча кеч тақдим этилиши ва музокаралар жараёни ҳам шунча узоқ чўзилиши мумкин[10]. Шу туфайли МДХ давлатлари орасида нисбатан йирик ҳисобланган Россия Федерацияси, Белоруссия, Украина, Қозоғистон ва Ўзбекистоннинг ЖСТга аъзо бўлиш юзасидан олиб борган музокаралари жараёни анча узоқ давом этди.

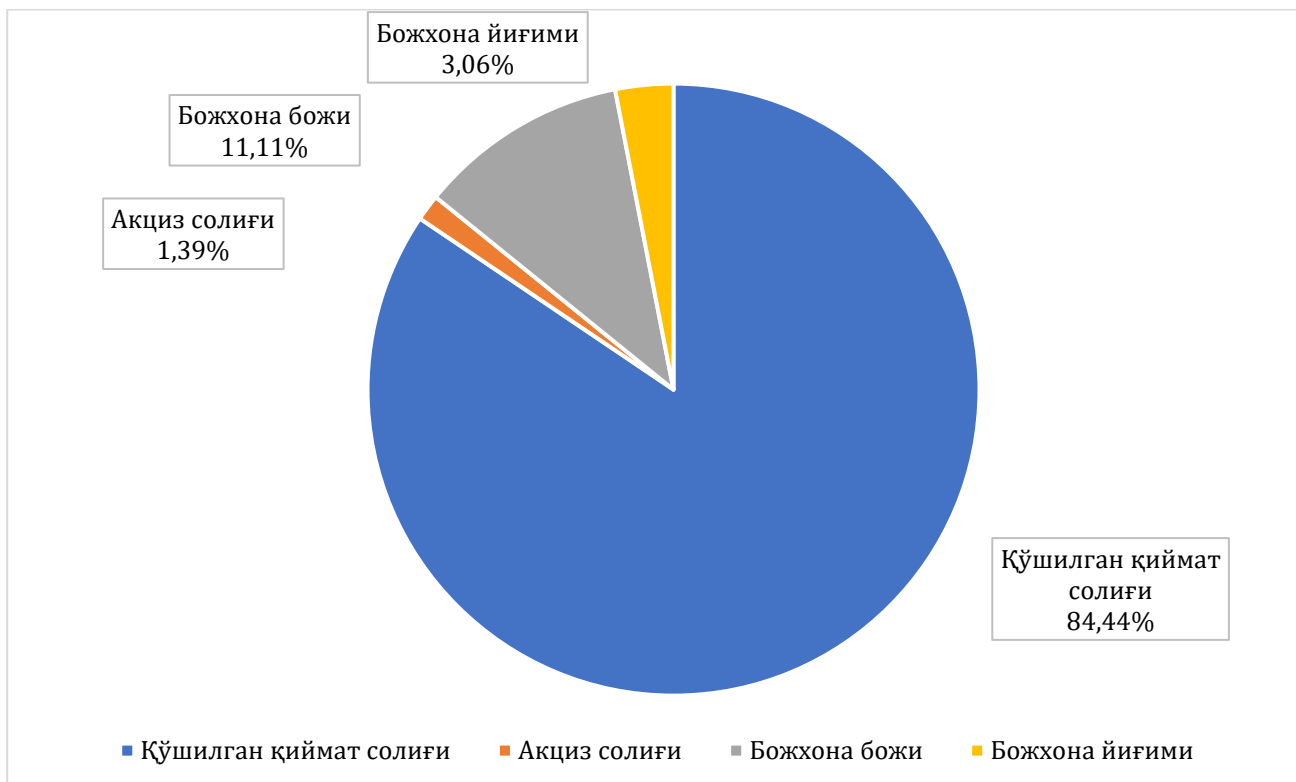
Тадқиқот методологияси. Божхона тўловлари маъмуриятчилигини тадқиқ этишда иқтисодий таҳлил, мантиқийлик ва гуруҳлаш усулларидан фойдаланилди. 2018-2022 йилларда республикада божхона тўловларини ҳисоблаш ва ундириш борасида амалга оширилган ислохотлар, назарий ва амалий жиҳатлари илмий ўрганилган.

Таҳлил ва натижалар. Мамлакатимизда ташқи савдони ривожлантириш, божхона маъмуриятчилигини соддалаштириш ва такомиллаштириш борасида маълум ишлар амалга оширилмоқда. Бунга мисол сифатида қуйидагиларни келтиришимиз мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 июндаги “Божхона маъмурчилигини ислоҳ этиш ва Ўзбекистон Республикаси

давлат божхона хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-6005-сонли фармони қабул қилинди. Унда “2020-2023 йилларда божхона маъмуриятчилигини ислоҳ қилиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолияти самарадорлигини ошириш концепцияси” қабул қилиниб, рақамли иқтисодиёт доирасида замонавий ва илғор ахборот-коммуникация технологияларини божхона соҳасига жорий этиш орқали божхона органлари фаолияти шаффофлиги ҳамда самарадорлигини таъминлаш асосий вазифалардан бири этиб белгиланди[1].

Мамлакатимиз Бюджетномасига мувофиқ божхона тўловлари бўйича 2023 йилда кутилаётган тушумлар 52,2 трлн сўмни (ЯИМга нисбатан 5,1 %) ташкил қилиши ёки 2022 йил кутилаётган тушумга нисбатан 6,0 трлн сўм (112,9 %) ўсиши кутилмоқда. Кутилаётган тушумнинг 44,1 трлн сўми (84,44%) кўшилган қиймат солиғи, 724 млрд сўми (1,39%) акциз солиғи, 5,8 трлн сўми (11,11%) божхона божи ва қолган 1,6 трлн сўми (3,06%) божхона йиғимларини ташкил қилади (1-расм).

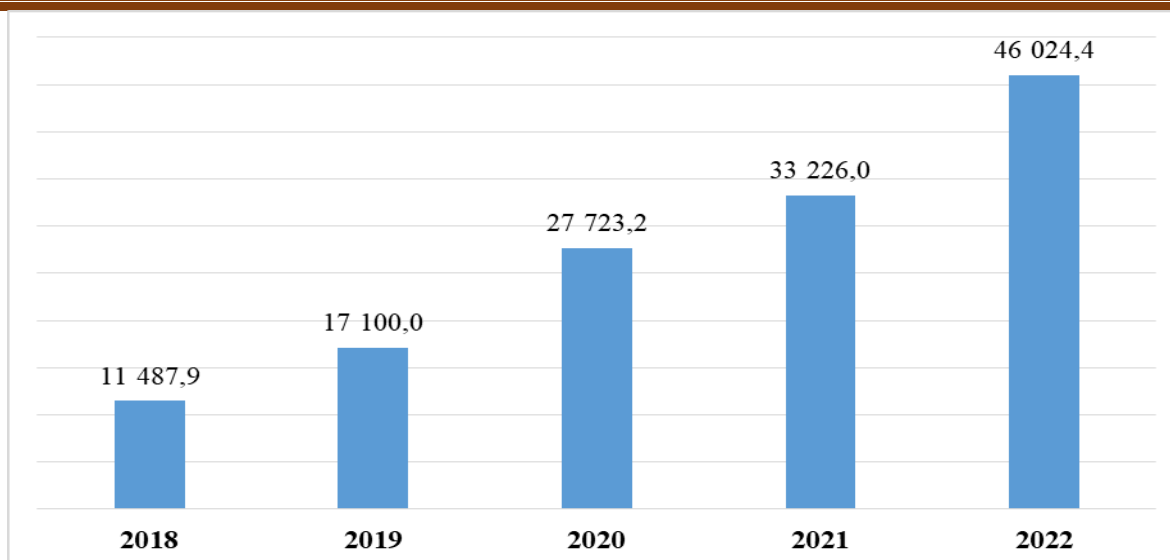

1-расм. 2023 йилда божхона тушумлари таркиби (млрд. сўмда)

Манба: Иқтисодиёт ва молия вазирлиги хузуридаги Божхона қўмитаси очиқ маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланган.

Олиб борилаётган божхона ислохотлари натижасида давлат бюджетига ўтказилган божхона тўловларининг миқдори ҳам йилдан йилга

ошмоқда. Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, 2018-2022 йилларда бу кўрсаткич миқдори 4 мартага ошган (2-расм).

2-расм. Божхона органлари томонидан 2018-2022 йилларда Давлат бюджетига ўтказилган божхона тўловлари миқдори (млрд сўмда)

Манба: Иқтисодиёт ва молия вазирлиги хузуридаги Божхона қўмитаси очиқ маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланган.

2-расм маълумотларидан кўришиб турибдики божхона тўловлари 2018 йилда 11487,9 млрд сўмни, 2019 йилда 17100,0, 2022 йилда 27723,2, 2021 йилда 33226,0 ва 2022 йилда 46024,4 млрд сўмни ташкил этган.

Божхона тўловларини ўсишига импорт товарлари ҳажмини кўпайиши, божхона қийматини аниқланиши такомиллашаётганлиги, божхона тўловлари ставкаларини ўзгариши, эркин алмаштириладиган валюта курсининг ўзгариши, автоматлаштирилган ахборот тизимидан самарали фойдаланилаётганлиги, меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллашаётганлиги каби асосий омиллар таъсир этади.

Юқорида келтирилган омиллар ичида божхона қийматининг таъсири муҳим ҳисобланади.

Бу борада Т.Пардаев (2020) қуйидаги фикрларни билдирган: мамлакатимиз божхона ҳудудига олиб кириладиган товарларга божхона қийматини тўғри аниқлаш ҳозирги кунда асосий долзарб масалалардан бири ҳисобланади ва бу орқали мамлакат бюджети даромадлар қисмига пул маблағларини тўлиқ тушиши таъминланади, миллий иқтисодиётни жаҳон иқтисодий тизимига интеграциялашуви янада тезлашади, иқтисодиётни барқарор ривожланишига замин яратилади[10].

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 6 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига олиб кириладиган товарнинг божхона қийматини аниқлаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 160-сонли қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига олиб кириладиган товарнинг божхона қийма-

тини аниқлаш тартиби тўғрисида Низом”да олиб кириладиган товарнинг божхона қийматини аниқлаш қуйидаги усулларни қўллаш орқали амалга оширилади[11]:

олиб кириладиган товарга доир битимнинг қиймати бўйича (кейинги ўринларда — 1-усул);

айнан бир хил товарга доир битимнинг қиймати бўйича (кейинги ўринларда — 2-усул);

ўхшаш товарга доир битимнинг қиймати бўйича (кейинги ўринларда — 3-усул);

қийматларни чегириб ташлаш асосида (кейинги ўринларда — 4-усул);

қийматларни қўшиш асосида (кейинги ўринларда — 5-усул);

захира усул (кейинги ўринларда — 6-усул).

1-усул олиб кириладиган товарнинг божхона қийматини аниқлашнинг асосий усули ҳисобланади.

Агар олиб кириладиган товарнинг божхона қийматини аниқлашнинг 1-усулини қўллаш мумкин бўлмаса, ушбу Низомнинг 6-бандида кўрсатилган усуллар кетма-кетликда қўлланилади. Бунда ҳар бир кейинги усулнинг қўлланилишига, агар божхона қийматини аниқлашда олдингисидан фойдаланиш мумкин бўлмаса, йўл қўйилади. 4 ва 5-усуллар тескари кетма-кетликда қўлланилиши мумкин деб белгилаб қўйилган.

Товарнинг божхона қийматини 1-усул олиб кириладиган товарнинг божхона қийматини битим қиймати бўйича, яъни олиб кириладиган товар божхона чегарасини кесиб ўтаётган пайтда товар учун амалда тўланган ёки тўланиши лозим бўлган нарх бўйича аниқлашни назарда тутлади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти-

нинг 2022 йил 27 апрелдаги “Божхона маъмуриятчилигини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 122-сонли фармонида 2022-2023 йилларда божхона расмийлаштируви жараёнларини рақамлаштириш бўйича йўл харитаси тасдиқланган. Йўл харитада божхона тўловларини ҳисоблаш жараёнини рақамлаштириш орқали қарздорликларнинг ҳисобини юритишнинг умумий шаффоф электрон тизимини яратиш; божхона тўловларини бўлиб-бўлиб ва кечиктириб тўлашга рухсат бериш жараёнларини рақамлаштириш; божхона тўловлари бўйича солиштирма далолатномани расмийлаштириш жараёнларини рақамлаштириш бўйича дастурий таъминотлар ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш белгиланган.

Божхона тўловларини ҳисоблаш ва ундириш жараёнини рақамлаштиришда дастурий таъминотларни амалиётга жорий этилиши, божхона расмийлаштирувига сарфланадиган вақт ва маблағларини қисқартиришга ҳамда тўловларни ўз вақтида тушушини таъминламоқда.

Хулоса ва таклифлар: солиқ ва божхона маъмуриятчилигида ўтказилган иқтисодий ислохотларга қарамасдан, божхона тўловларини ҳисоблаш ва ундириш тизимида муаммолар мавжудлиги аниқланди.

Божхона тўловларини ҳисоблаш ва ундириш жараёнини рақамлаштиришни тезлаштириш ҳамда халқаро талабларга жавоб берадиган янги технологияларни жорий этиш мақсадга мувофиқ.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 июндаги “Божхона маъмурчилигини ислоҳ этиш ва Ўзбекистон Республикаси давлат божхона хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-6005-сонли фармони.
2. Мирзиёв Ш.М. Ўзбекистон Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлади. <https://president.uz/uz/lists/view/6157.14.04.2023>.
3. <https://uzsmart.uz/ensiklopediya/ensiklopediya/bojxona-tolovlari.html>. 12.06.2023.
4. Романова Е. В. Таможенные платежи. — СПб., 2005. — С. 29–30.
5. Драганов В. Г. Основы таможенного дела. — М., 1998. — С. 330.
6. Зозуля В.В. Таможенные платежи и налоги в рамках действия Таможенного союза. Научно-аналитический журнал «Наука и практика» Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова. 2013;(1):114–118.
7. Жуковец В.Ю. Таможенное право в вопросах и ответах. – М., 2005. С. 98. 3.
8. Бакаева О.Ю. Правовое регулирование финансовой деятельности РФ. – Саратов, 2005. С. 28.
9. Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси. 289-модда. 2023.
10. Сутырин С.Ф. и др. ВТО: механизм взаимодействия национальных экономик. Угрозы и возможности в условиях выхода на международный рынок. – М.: Эксмо, 2008
11. Пардаев Т. Божхона тўловлари йиғилувчанлигини оширишда божхона қиймати ва уни аниқлашни такомиллаштириш йўллари. Ўзбекистон божхона ахборотномаси. №1, 2020.
12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 6 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига олиб кириладиган товарнинг божхона қийматини аниқлаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 160-сонли қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудига олиб кириладиган товарнинг божхона қийматини аниқлаш тартиби тўғрисида Низом”.